

SPOLEČENSKO-EKONOMICKÉ PROMĚNY SPORTOVNÍCH SPOLKŮ A VZNIK FOTBALOVÝCH KLUBŮ V PRAŽSKÝCH MĚSTECH A PŘEDMĚSTÍCH PŘED ROKEM 1914

Petr Kužel

The Socio-economic Transformation of the Sports Clubs and the Emergence of Football Clubs in Prague Districts and Suburbs before 1914

Abstract: Football, the most popular game all over the world, reached the territory of today's Czech Republic in the last decades of the 19th century. In Prague districts and suburbs especially, many Czech and German sport associations started to engage in this sport activity originally born in Britain. The sudden and long-lasting interruption of a positive development due to the mobilization in summer 1914 along with significant political and social changes following the end of First World War, isolated pre-war events and made of them the unique relict environment which forms the main topic of this paper. Leaving sports results aside, the study describes the period after 1900 in which football clubs were established, the enthusiastic amateur transformed into a professional player, loyalty to different teams stemmed on the basis of nationality and social status and football moved from the suburbs' playgrounds to newly-built, larger and better-quality arenas.

Key words: football – Prague – Czechs – Germans – SK Slavia – AC Sparta – DFC Prag – First World War

Contacts: Mgr. Petr Kužel, Národní technické muzeum, Kostelní 42, 170 78 Praha 7, Česká republika, petr.kuzel@ntm.cz

Anglický výraz *football*, česky *foťbal*, představuje všeobecný pojem, který na úvod nutí k určité specifikaci. V Severní Americe se používá v souvislosti s *americkým foťbalem*, na britských ostrovech zas pro *rugby*, na evropském kontinentu a v Jižní Americe pak pro hru zvanou *soccer* neboli *kopaná*, která se stala v průběhu 20. století světovým fenoménem a baví miliony příznivců pokud možno v pravidelných intervalech. To se děje nejvíce skrze slavné evropské kluby. Následující studie se proto bude věnovat především vítěznému proudu profesionalizovaného *foťbalu klubového*, nikoli např. *foťbalu dělnického* nebo *foťbalu židovského*.

K hlavním střediskům světové kopané patřily od počátku Anglie a Skotsko. Naopak v rámci německého konzervativního prostředí, z něž docházelo k historicky nejvýznamnější indoktrinaci středoevropského prostoru, se hra vzhledem k zemi svého původu, respektive názvosloví plného anglicismů, prosazovala daleko pomaleji než na území Čech. Zde foťbal prošel nejdynamičtější vývojem v pražských městech a předměstích před rokem 1914. Tehdy se provozoval v mís-

tech industrializovaných nebo ve studentském prostředí. Tyto sféry mohly využívat potřebných kontaktů se zahraničím. I proto se stal zvolený prostor pro podobné aktivity ideálním.¹ Specifikám epochy, která se začíná psát roku 1896, kdy se prostředí *světa kulatého míče* začíná radikálně proměňovat, bude věnována následující studie strukturálně zachycující základní vývojové trendy do vypuknutí první světové války.²

K roku 1896 se datuje řada významných událostí utvářejících prostředí pražské kopané před první světovou válkou. Foťbal se dostává do středu zájmu ve Sportovním kroužku, později Sportovním klubu Slavia (SK Slavia), na úkor cyklistiky.³ Ustavuje se i nejlepší německé mužstvo Deutscher Fussball Club Prag (DFC Prag).⁴ Na Císařské louce se v rámci historicky první vypsání soutěže – *Národních zápasů mužstev kopaný míč cvičících*⁵ – konalo 29. března první utkání později nejslavnějších českých klubů SK Slavia a Athletic Club Sparty (AC Sparta), která se zde rovněž dostává do povědomí veřejnosti.⁶ Střediskem sportovního provozu se stává Letenská pláň.⁷ Na zápasech se začalo vybírat

¹ Stefan ZWICKER, *100 Jahre Spitzensport in der Böhmischen Provinz: Der Fussball in Teplitz-Schönau bis 1945*, in: Dittmar DAHLMANN – Anke HIL-BRENNER – Britta LENZ, *Überall ist der Ball rund: Zur Geschichte und Gegenwart des Fussballs in Ost – und Südosteuropa*, Essen 2011, s. 320.

² Karel PETRŮ, *Dějiny československé kopané*, Praha 1946, s. 86.

³ Archiv hlavního města Prahy (dále jen AHMP), fond (dále jen f.) Spolkový katastr, SK Slavia, karton 590, signatura XIV/0047; Národní archiv (dále jen NA), f. Presidium policejního ředitelství v Praze 1808–1915, SK Slavia, karton 2678, spis V 28/92.

⁴ AHMP, f. Spolkový katastr, DFC Prag, karton 591, signatura XIV/0057; NA, f. Presidium policejního ředitelství v Praze 1808–1915, DFC Prag, karton 1617, spis V 28/134.

⁵ *Z našeho světa sportovního*, Národní listy, 31. 3. 1896, s. 4; Pavel JIŘÍČKO, *Sto let „soutěže footballistické“*, Dějiny a současnost, 1996, roč. 18, č. 3, s. 21.

⁶ AHMP, f. Spolkový katastr, AC Sparta (AC Královské Vinohrady), karton 589, signatura XIV/0038.

⁷ Jiří MACKŮ, *Pražská Letná: obdivuhodné sportovní století 1860–1960*, Praha 2015, s. 15; Zdeněk MÍKA, *Zmizelá Praha. Sporty a sportoviště: počátky tělesné výchovy a sportu v Praze*, Praha 2011, s. 45.

Fotbalové mužstvo sportovního kroužku Slavia, složené převážně ze studentů gymnázií na Malé Straně a v Křemencově ulici, zachycené na Letenské pláni roku 1897. Šest hráčů na snímku se později stalo absolventy vysokých škol. Archiv Odboru přátel SK Slavia, pozůstalost Karla Freji.

vstupné.⁸ Na základech volnějších všesportovních kroužků postupně vznikají specializované kluby.⁹ Hra se nacházela na rozcestí mezi dvěma filozoficko-etickými proudy – *soukromým* provozováním pro požitek z pohybu a *veřejnou* performancí za účelem komercializace a hmotného zisku.¹⁰

Lze proto konstatovat, že v krátké době došlo k vytvoření základních podmínek pro počátky společensko-ekonomických proměn v prostředí české, respektive pražské kopané. I kronikář rakouského svazu Leo Schidrowitz¹¹ považuje úsek mezi roky 1896 a 1900 za přelom mezi *starověkem* a *středověkem* v dějinách hry na území podunajské monarchie.¹² Slavnou epochu v letech 1918–1939, kdy se naplno prosazují výdobytky předválečné modernizace díky zkrácení pracovní doby v průmyslových závodech na 8 hodin a ná-

slednému masivnímu zapojení dělnictva, symbolicky připodobňuje k *novověku*.¹³ K podobnému definování vývojových úseků došel i Karel Petrů,¹⁴ který vycházel z množství použitelných pramenů. I pro něj představují zásadní předěly mezidobí 1896–1900 a 1914–1918, kdy díky intenzifikaci zájmu novin a od roku 1926 i zavedení sportovního rozhlasového přenosu nastává *přemíra údajů fotbalových*.¹⁵

Hnacím motorem proměny se stala nová příležitost výdělků. Možnost soupeřit na sportovním poli spojená s nalezením *emocionální vlasti* pestré škály sociálních, národnostních nebo lokálních skupin vytvořila poptávku, které se ujali na základě několika příznivých zkušeností podnikatelé. Mezi roky 1900 a 1910 docházelo přílivem nezanedbatelných prostředků ze vstupného ke standardizaci produktu (podí-

⁸ Archiv tělesné výchovy a sportu Národního muzea (dále jen ATVS), f. Fotbal, kluby, Praha, SK Slavia, Vstupenky, 1900–2004, karta 16, inv. č. 1681.

⁹ Marek WAIC, *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*, Praha 2014, s. 127; Marek WAIC – Stefan ZWICKER, *Proměny německo-českých fotbalových vztahů v českých zemích a Československu*, in: Marek WAIC (ed.), *Německé tělovýchovné, sportovní, turistické a skautské organizace v českých zemích a v Československu – vznik a vývoj do roku 1938*, Praha 2008, s. 83.

¹⁰ Pavel BLECHARZ, *Kulturní dějiny kopané v Čechách na přelomu 19. a 20. století: přechod od lokálních plátek k masovému sportu*, Brno 2015, s. 19.

¹¹ Leo Schidrowitz (1894–1956). Novinář a historiograf ÖFV (Österreichischer Fussball Verband). Autor syntetického díla *Geschichte des Fussballsports in Österreich*, které vyšlo ve Vídni roku 1951.

¹² Andreas HAFER – Wolfgang HAFER, *Hugo Meisl aneb vynález moderního fotbalu: životopis*, Kostelec nad Černými lesy 2011, s. 16.

¹³ Václav PACINA, *Sport v Království českém*, Praha 1986, s. 97; Káďa PEŠEK – W. HLAVA, *Dnes hraje Káďa: praktické rady fotbalového internacionála*, Praha 1940, s. 107.

¹⁴ Karel Petrů (1891–1949). Asociační kapitán stříbrného reprezentačního mužstva z Mistrovství světa v Itálii roku 1934 a historiograf české a československé kopané viz níže.

¹⁵ K. PETRŮ, *Dějiny československé kopané*, s. 41.

Srovnání mužstev SK Slavie z roku 1897 a 1910 vykazuje patrné rozdíly ve věku, sportovní vyspělosti, organizaci a zázemí hráčů. Na novějším snímku si lze navíc povšimnout širokého klubového představenstva včetně předsedy stavitele Zdeňka Kruliše (v horní řadě druhý zleva), pokladníka Augustina Navrátila (vlevo) nebo sekretáře Maxe Egona Rayma (zcela vpravo). Fotografie zachycuje i kanonýra Jana Koška a trenéra Johna Williama Maddena, především však znázorňuje proměnu amatérského spolku ve specializovaný klub. Archiv Odboru přátel SK Slavie.

vané) předkládaného ke koupi zákazníkovi (divákovi). Sítil i zájem sponzorů o reklamu na zápasových programech.¹⁶ Hlavní indikátor popularity hry představovaly rozrůstající se specializované rubriky v novinách napříč společenským spektrem. K průvodním znakům předválečné kopané patřilo dále utváření ústředních a rozhodcovských institucí, položení základů ligové soutěže a domácího poháru,¹⁷ sepisování penalizačních a přestupních regulativů nebo hledání modelu úrazového zabezpečení v případě zranění profesionálních hráčů.¹⁸

Ekonomizace vztahů v rámci spolků i mezi nimi nechávala vzniknout novým pracovním pozicím a modelovala specifika hráčských i diváckých kultur. Měnila dále kvalitu koalic nebo rivalit, nechávala zaniknout sdružením s nízkou návštěvností a vedla ke zvyšování úrovně hry i zázemí pro protagonisty i přihlíjejší. Kolem roku 1910 můžeme vypo-

zorovat završení restrukturalizace ve specializované kluby. Namísto středoškolských studentů, kteří se museli v 90. letech 19. století skrývat s nalepenými plnovousy nebo parukami zrakům profesorů, lze spatřit na snímcích mužstev vyspělé sportovce ve společnosti prvních zástupců rodičích se představenstev.¹⁹ Kulisu zachycenému kolektivu nezřídka poskytla nově vybudovaná klubovna nebo alespoň ohrada kolem pronajaté hrací plochy.²⁰ Slibný vývoj však ustává roku 1914, kdy většina účastníků hnutí rukuje ke svým vojenským útvarům, a zejména pak v zimě 1916–1917, kdy se zásobovací situace stala kritickou.²¹

Nejenže kopaná prošla před vypuknutím první světové války překotnou modernizací, sama se zároveň stala silným modernizačním prvkem v německy hovořících zemích díky své mladické neuspořádanosti, divokosti, iracionalitě, revoltě proti autoritám, despektu ke konvencím, na druhé straně však

¹⁶ ATVS, f. fond Fotbal, kluby, Praha, DFC Prag, Fussball Wettkampf, DFC Prag : Britania Berlin FC, 3. 4. 1899 (program) karton 15, inv. č. 1657; Tamtéž: ERC Regatta Prag, ERC Regatta Prag : First Vienna FC, 3. 4. 1898 (program), karton 15, inv. č. 1673; Tamtéž: SK Slavia, Programy SK Slavie, 1900–1912, karton 16, inv. č. 1697–1711; Tamtéž: SK Slavia, Programy SK Slavie, 1900, karton 16, inv. č. 1731–1736.

¹⁷ Redakci klubového periodika AC Sparty *Sportovní svět* zorganizovaný *Charity Cup* stál od roku 1906 nejen u počátků dodnes hrané domácí pohárové soutěže, ale i využití sportovního klání k dobročinným účelům na českém území. Turnaj podporoval sanatorium Českého zemského pomocného spolku pro nemocné plicními chorobami v Pleši, které vedl prof. Emerich Maixner.

¹⁸ AHMP, f. Spolkový katastr, Český svaz footballový, karton 592, signatura XIV/0120; tamtéž, Česká footballová unie, karton 600, signatura XIV/0278; ATVS, f. Fotbal, Český svaz footballový, řády a stanovy, Stanovy Českého svazu footballového, 1908 (tisk), karton 2, inv. č. 38; Tamtéž, Řády a stanovy (Mistrovské řády, Rámcový řád pro pohárové a župní soutěže, Řád rozhodčích ad.), 1913–1942, karton 2, inv. č. 40; NA, f. Presidium policejního ředitelství v Praze 1808–1915, Český svaz footballový, karton 1978, spis V 18/36.

¹⁹ Srov. fotografie mužstev SK Slavie z roku 1897 (z osobní pozůstalosti Karla Freji) a 1910 (Odbor přátel SK Slavie).

²⁰ Radovan JELÍNEK – Miloslav JENŠÍK, *Atlas českého fotbalu: od roku 1890*, Praha 2005, s. 12–14.

²¹ Rudolf KUČERA, *Život na přídel: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*, Praha 2013, s. 55.

i vysoce diplomatickému potenciálu k překonávání bariér mezi národy i společenskými vrstvami.²² Nezanedbatelnou roli zde sehrálo vyostření mezigeneračního napětí v rámci městské společnosti na území rakousko-uherské monarchie, kde platila vysoká hranice plnoletosti – 24 let. Mnozí mladíci si proto např. nechávali ke zvýraznění svého postavení růst kníry v útlém věku. Někdy dokonce nosili zcela samoúčelné brýle se skly bez dioptrií. Fotbal začal narušovat staromilskou státní mentalitu a vymýkat se kontrole politických stran, školních úřadů i rodičů prvních amatérských hráčů-průkopníků.²³

Nejen při studiu modernizace společnosti, ale i v případě studia modernizace společenského fenoménu, který kopaná dozajista představuje, lze vyjádřit dílčí proudy procesu pomocí dichotomického modelu Hanse-Ulricha Wehlera.²⁴ Německý historik např. rozlišuje úroveň alfabetyzace na nepatrnou a vysokou, mobility na nízkou a pokročilou nebo hospodářství na agrární a průmyslové.²⁵ Srovnáme pro potřeby dané látky ve shodném duchu pojetí sportu pro požitek ze hry a za účelem zisku, nebo pojetí sportu k soukromému pěstování zdraví a za účelem veřejné performance. Srovnáme dále význam pojmů spolek a klub, amatér a profesionál, divák a příznivec, předseda a manažer nebo plácek a hřiště. Uvedená studie se pokusí zarovnat hrany kontrastů a přiblížit vznik masového hnutí z dosud neznámé kratochvíle, specializovaného klubu z nevyhraněného spolku, zrození profesionálního hráče z nadšeného amatéra, loajálního příznivce z náhodného kolemjdoucího nebo protřelého impresária – zprostředkovatele utkání – z podnikatele s látkami nebo chmelem. Nepřehlédnutelný vývoj však prodělala působením ekonomických prostředků a zaváděním britské metodiky i samotná hra, která se z předměstských pláček přesouvá na kvalitativně a rozměrově vyhovující hrací plochy se zázeminím pro protagonisty i přihlížející.

Wehlerův *princip duality strukturálních opor* lze aplikovat už na samotný historický příběh, který můžeme na základě zvolené metody považovat za přerod exotické zábavy několika nadšenců v široké hnutí zasahující prakticky všechny společenské vrstvy. Hnutí pražské kopané vytvářela před rokem 1914 dvojice hlavních střetů. Nejprve šlo o spor SK Slavie a DFC Prag, kterému zavdaly příčinu vrcholící parlamentní rozepře ve věci *Badeniho jazkových nařízení* na

přelomu listopadu a prosince 1897.²⁶ Ačkoliv měl konflikt na první pohled nacionální akcent, jednalo se ve své podstatě o záležitost převážně hospodářské povahy.²⁷ Snahy představenstva německého klubu vedl strach ze svěží konkurence v pořádání výnosných zápasů proti zahraničním soupeřům z Rakouska, Německa, Maďarska, Dánska a především z Británie (Oxford University Athletic Football Club, Southampton Athletic Football Club, Celtic Glasgow Football Club atd.).²⁸ Negativní politikou a pomluvami po Evropě se proto snažili diplomaticky izolovat nejvýznamnější české mužstvo, což se však díky rostoucí popularitě hry v rámci městské společnosti nezdařilo.²⁹

S krachem strategie DFC Prag, rostoucí převahou českého živlu nad německým v daném prostoru a vznikem konkurenceschopného mužstva AC Sparty roku 1904 se národnostní pnutí v rámci hnutí zmenšuje a vzniká dosud největší rivalita mezi SK Slavií a AC Spartou, která pak určovala směr pražské kopané až do mobilizace v červenci 1914. Souboj *Věčné Slavie* a *Železné Sparty* se rozrostl mezi diváky, hráče, novináře a klubové výbory.³⁰ Tato vskutku kulturní bipolarita, která zapustila kořeny právě před první světovou válkou a dále se propracovávala v době meziválečné, se dodnes vrací při každém utkání nesmiřitelných soupeřů nazývaném rovněž *derby*.³¹

Na pozadí řady všemožných rozmíšek a sporů se z všesportovních spolků rodily specializované kluby kopané. Transformace probíhala v podobě několika navazujících procesů. Nejprve docházelo k *identifikaci* publika se spolkem podle původních národních, společenských a lokálních kritérií. SK Slavii podporoval český střední stav zbytnující od počátku 80. let 19. století, s SK Viktorií Žižkov zase sympatizovaly početné maloburžoazní a dělnické vrstvy svérázné pražské periferie. DFC Prag se stylizoval do role hlavního sportovního zástupce vyšších kruhů zdejší pokrokové německé židovské menšiny vycházející především z podnikatelského prostředí sdružujícího se kolem kavárny Continental Na příkopech.³² AFK Vršovice (Atletický a Footballový klub Vršovice) pak představoval uskupení ryze místní povahy. Mimo pražská města a předměstí pak vynikala především německá mužstva z českého pohraničí s kontakty s cizinou díky exportní povaze tamního průmyslu, např. Reichenberger FK nebo Teplitzer FK.³³ Už roku 1894 se rodí po SK Slavii a AC

²² A. HAFER – W. HAFER, *Hugo Meisl aneb Vynález moderního fotbalu*, s. 32.

²³ Václav FRONK, *Sebereflexe české společnosti: přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*, Praha 2011, s. 184.

²⁴ Hans-Ulrich Wehler (1931–2014). Významný historik, zakladatel *Bielefeldské školy*, která na rozdíl od dobově uplatňovaného nacionálně-politického konceptu začala k analýze dějin využívat sociologické metody.

²⁵ Milan HLAVÁČKA, *Modernizace*, in: Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK, *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2013, s. 449; Hans-Ulrich WEHLER, *Modernisierungstheorie und Geschichte*, Göttingen 1975.

²⁶ Michael BOROVIČKA – Jiří KAŠE (edd.), *Velké dějiny země koruny české (1890–1918) XII.b*, Praha 2013, s. 125–128.

²⁷ Lubomír KRÁL, *Historie německé kopané v Čechách*, Praha 2006, s. 13.

²⁸ ATVS, f. Fotbal, Sportovní tisk, novinové články, Kaufmann J. V. Třináct let bojů proti Vídní o uznání české samostatnosti ve sportu fotbalovém, 1910 (tisk), karton 22, inv. č. 1966.

²⁹ Miroslav HORÁČEK, *Vliv pomluv DFC Prag na český fotbal*, Sport a hry, 1903, roč. VIII, č. 12, s. 126.

³⁰ František KOLÁŘ, „Nesmiřitelná“ rivalita Slavie a Sparty: kapitola z počátků českého fotbalu, in: Jindřich DEJMEK – Josef HANZAL (edd.), *České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století: sborník prací k narozeninám prof. dr. Roberta Kvačka*, Praha 1997, s. 165–190.

³¹ Termín převzalo české prostředí z Anglie, kde hrabě z Derby založil v Epsonu roku 1780 každoroční závod hřebců a klisen, který se zanedlouho stal vrcholem dostihové sezóny, což pak v rámci přenosu moderních prvků britské kultury na přelomu 19. a 20. století vytvářelo určitou paralelu právě s nejsledovanějším podnikem pražské kopané.

³² AHMP, f. Spolkový katastr, DFC Prag, karton 591, signatura XIV/0057; NA, f. Presidium policejního ředitelství v Praze 1808–1915, DFC Prag, karton 1617, spis V 28/134.

³³ Stefan ZWICKER, *100 Jahre Spitzensport in der Böhmisches Provinz: Der Fussball in Teplitz-Schönau bis 1945*, in: Dittmar DAHLMANN – Anke HIL-BRENNER – Britta LENZ, *Überall ist der Ball rund: Zur Geschichte und Gegenwart des Fussballs in Ost – und Südosteuropa*, Essen 2011, s. 320.

Spartě nejstarší životaschopný český spolek SK Plzeň. Mimo českou doménu se začíná hnutí šířit hlavně od počátku 20. století. K roku 1904 došlo k založení prvního mužstva v moravské metropoli – Brně. I název SK Moravská Slavia však vypovídá o určité míře inspirace. Fotbal se mimo pražská města vyvíjel zhruba s deseti- až patnáctiletým zpožděním.³⁴

Současně se ztotožněním skupin se svými mužstvy následovala *ekonomizace*, která souvisela s přílivem prostředků ze vstupného. Loajality zvyšujícího se množství diváků na zápasech pak využívali majitelé restaurací a prodejen se sportovními potřebami ke svému zviditelnění. Na zápasových programech se proto začíná vyskytovat reklama.³⁵ K nejvyspělejšímu stadiu vývojového úseku patřila podpora ze strany podnikatelů, kteří dodávali klubům stabilitu vyrovnáváním ztrát z prodělečných akcí. SK Slavii zajišťoval stavitel Zdeněk Kruliš,³⁶ kterého roku 1907 zvolila do představenstva valná hromada.³⁷ Lokální mužstvo AFK Vršovice dokonce díky majiteli místního závodu *Koh-i-noor* – Jindřichu Waldesovi³⁸ – zprovoznilo roku 1914 nové hřiště, i proto se stalo prvním pojmenovaným podle nejvýznamnějšího sponzora – *AFK Waldes Vršovice*.³⁹ V případě DFC Prag, který pro svůj elitní ráz nevyhledával u hrací plochy masovou kulisu, představovaly hlavní zdroj příjmů německé liberální kruhy.⁴⁰

Ekonomizace pak generovala stromovou *strukturalizaci* uskupení, když dochází ke vzniku nových pracovních pozic k zajištění výdělečného produktu zábavy-podívané pro zákazníka-diváka. K průvodním znakům patřilo rozdělení stávajícího spolku na dvě základní sféry, které se pak dále stratifikovaly. Sportovní úsek začal nejdříve zahrnovat vedle základní sestavy i náhradníky, později se dělil na první mužstvo (*A-Team*) a rezervu (*B-Team*). Klubové vedení se hierarchizovalo na předsedu, sekretáře, starostu, pokladníka až po pořadatele zábav a večírků. Spojnicí hráčů s představenstvem se stala postava trenéra, který měl nově právo určovat kapitána. K neméně důležitým patřila provozně-hospodářská

složka, která zpravidla zahrnovala vedle správce hřiště a inventáře i pradelnu a žehličku dresů.⁴¹

K vrcholům procesů, vedoucích k vytvoření moderních klubů, patřila krátce před vypuknutím konfliktu v průběhu roku 1914 závěrečná *organizace*, která představovala průsečík mezi přerodem spolků, dotvořením hnutí a účinným řízením provozu kopané ze strany národních svazů. Tím došlo k uzavření kruhu a vzniku kompaktního modelu uplatňovaného i v budoucnu – v době *novověku* kopané mezi světovými válkami.⁴²

Fotbalové kluby v letech 1900–1914 ústřední instituce příliš nerespektovaly pro společenskou a ekonomickou slabost. Až v samém závěru řešené epochy dozrála doba do stadia konsenzuálního podřízení se svazům. K hlavním předpokladům patřilo vyrovnávání rozpočtů a výkonů mužstev. Na rozdíl od let minulých se najednou začaly vyskytovat potíže s nedostatkem řádů potřebných ke vzniku stabilních soutěží a přestupních a disciplinárních regulativů.⁴³ Tendence rovněž podpořil narůstající vliv ústředních institucí působících na českém území – Českého svazu fotbalového (ČSF), Österreichischer Fussball Verband (ÖFV) a Deutscher Fussball Bund (DFB).

S ekonomizací klubových struktur pak souvisel zrod profesionálních hráčů, kteří v kopané našli nový způsob k získání společenského uznání a v případě nejlepších i hmotné zajištění.⁴⁴ Na přelomu století nahrazovali, současně s rostoucími požadavky na výkon respektive na zvýšení atraktivity produktu-podívané, původní nadšence-amatéry, zakladatele mateřských spolků, kteří se pak uchylovali do rezervních mužstev a později do představenstev, výborů nebo utvářejících se ústředních a rozhodcovských institucí. I historicky první kapitán SK Slavia – medik Karel Freja⁴⁵ – se roku 1901 přesouvá v rámci uvedené změny poměrů do struktur ČSF, kde se stává prvním předsedou.⁴⁶

S nástupem nové generace hráčů nastává sociální proměna. Namísto vyšších středních vrstev se začínají kopané věnovat především nižší střední řemeslnické vrstvy a zřídka i vrstvy dělnické. Na předměstí budoucí *Velké Prahy* – na Žižkov, Vino-

³⁴ BLECHARZ, Pavel. *Kulturní dějiny kopané v Čechách na přelomu 19. a 20. století: přechod od lokálních plácků k masovému sportu*, Brno 2015, s. 42–43; MIROSLAV JENŠÍK – JIŘÍ MACKŮ, *Kronika českého fotbalu 1*, Praha 1997, s. 131; KAREL PETRŮ, *Dějiny československé kopané*, Praha, 1946, s. 165–166; FERDINAND SCHEINOST, *Slavné postavy naší kopané*, Praha, 1940, s. 29.

³⁵ ATVS, f. Fotbal, kluby, Praha, ČAFC Královské Vinohrady, Germania - Komb. team Č.S.F., 18. 5. a ČAFC, 19. 5. program o dějinách klubu, po 1900 (tisk), karton 15, inv. č. 1654; tamtéž, DFC Prag, Fussball Wettkampf, DFC Prag : Britannia Berlin FC, 3. 4. 1899 (program) karton 15, inv. č. 1657; tamtéž, ERC Regatta Prag, ERC Regatta Prag : First Vienna FC, 3. 4. 1898 (program), karton 15, inv. č. 1673; tamtéž, SK Slavia, Programy SK Slavia, 1900–1912, karton 16, inv. č. 1697–1711; tamtéž, SK Slavia, Programy SK Slavia, 1900, karton 16, inv. č. 1731–1736; NA, f. Presidium policejního ředitelství v Praze 1808–1915, ČAFC Královské Vinohrady, karton 2679, spis V 28/116.

³⁶ Zdeněk Kruliš, Ing. (1865–1935). Syn Ing. Jana Kruliše, dědic rodinné společnosti, která se zabývala realizací železničních, silničních a vodních staveb. Nová pozice v představenstvu SK Slavia mu po návratu ze Spojených států amerických přinesla potřebný lesk i nové kontakty.

³⁷ NA, f. Presidium policejního ředitelství v Praze 1808–1915, SK Slavia, karton 2678, spis V 28/92; JOSEF KAUFMANN, *Sportovní hlidka. Kopaná. III. díl valné hromady S.K. Slavia*, Čas, 8. února 1907, s. 6.

³⁸ Jindřich Waldes (1876–1941). Světoznámý český podnikatel, mecenáš umění a sportu, zakladatel závodu na výrobu kovové galanterie Koh-i-noor, který ve Vršovicích působil od roku 1907.

³⁹ AHMP, f. Spolkový katastr, AFK Waldes Vršovice, karton S10–16.08, signatura XIV/1190.

⁴⁰ L. KRÁL, *Historie německé kopané v Čechách*, s. 28.

⁴¹ NA, f. Presidium policejního ředitelství v Praze 1808–1915, DFC Germania Prag, karton 2034, spis V 28/37; tamtéž, FK Austria Prag, karton 2043, spis V 28/155; tamtéž, DFB Sturm, karton 2043, spis V 28/165; tamtéž, SK Meteor Praha VIII, karton 2047, spis V 28/230; tamtéž, SK Žižkov, karton 2048, spis V 28/266; tamtéž, AFK Smíchov, karton 2048, spis V 28/272; tamtéž, SK Viktoria Žižkov, karton 2676, spis V 28/58; tamtéž, ČAFC Královské Vinohrady, karton 2679, spis V 28/116.

⁴² A. HAFER – W. HAFER, *Hugo Meisl aneb vynález moderního fotbalu: životopis*, s. 16.

⁴³ K. PETRŮ, *Dějiny československé kopané*, s. 383–386.

⁴⁴ Egon Ervin KISCH, *Tržiště senzací*, Praha 1963, s. 205.

⁴⁵ Karel Freja, MUDr. (1877–1937). Medik, později lékař, účastník pokrokového hnutí, v letech 1896–1900 byl prvním kapitánem SK Slavia, od roku 1901 prvním předsedou ČSF, od roku 1915 působil v ruských a srbských legiích, po návratu do vlasti se roku 1920 zúčastnil bojů na československo-maďarské hranici.

⁴⁶ AHMP, f. Spolkový katastr, Český svaz fotbalový, karton 592, signatura XIV/0120; NA, f. Presidium policejního ředitelství v Praze 1808–1915, Český svaz fotbalový, karton 1978, spis V 18/36.

Trojice snímků zachycuje proměnu nadšence-amatéra v hráče-specialistu nejen po stránce fyziognomické, ale i po stránce úrovně vybavení ke hře. Uprostřed se na snímku z roku 1898 nachází poněkud hřmotný Karel Freja – kapitán studentského kroužku Slavia s čapkou, dlouhými kalhotami a lyžařskými ponožkami namísto stulpen (Archiv Odboru přátel SK Slavia, pozůstalost Karla Freji). Atleticky disponovaný Jan Košek stojí s rukama v kapsách na vzácném záběru vlevo v původním dresu AC Sparty, které klub zdědil po zaniklém SK Union Letná (Archiv tělesné výchovy a sportu Národního muzea). Napravo lze spatřit Káďu Peška v rudých barvách AC Sparty, které klub ctí od roku 1906 (Archiv tělesné výchovy a sportu Národního muzea).

hrady, do Vršovic nebo Libně – přicházelo na přelomu století mnoho českých rodin.⁴⁷ Na zdejších plátcích se proto zrodila řada kvalitních borců protřelých nelítostnými a nekonečnými bitvami s hadrovým míčem. Ulice před rokem 1914 suplovala nejlepší sportovní akademie dneška. Nižší původ determinoval s popularizací hnutí a následně i přílivem peněz enormní snahu vyniknout. To souviselo s individualistickým stylem hry zalo-

ženým na co možná nejdelším udržení míče u nohy. Technika mladíků se stále zlepšovala. Své dovednosti pak využívali k pobavení diváků. Vynikal tím zejména Jan Košek,⁴⁸ syn uměleckého zámečnicka původem z Turnova.⁴⁹ Na konci studované epochy ho co do výkonnosti a společenského povědomí nahrazuje všestranně disponovaný záložník Karel Pešek (Káďa-Pešek),⁵⁰ vycházející z podobných poměrů.⁵¹

⁴⁷ Gary COHEN, *Němci v Praze 1861–1914*, Praha 2000, s. 14.

⁴⁸ Jan Košek (1884–1927). Nejúspěšnější český útočník před rokem 1914 spjatý především s SK Slavií. Tvrdou ranou dokázal v Lounech přerazit nahnílé břevno. Společně s Jindřichem Baumrukem a Rudolfem Krummerem se stal roku 1904 součástí největší předválečné přestupové kauzy do AC Sparty, kde strávil necelý rok. Na úspěšném Mistrovství Evropy pořádané Union International de Association de Football Amateurs (UIAFA) roku 1911 v Roubaix zůstal dva roky před ukončením kariéry pozici kapitána.

⁴⁹ Zdeněk ZIKMUND, *Nejlepší footballista kontinentu – Jan Košek z Turnova*, in: *Od Ještědu k Troskám. Vlastivědný sborník Českého ráje a Podještědí Turnov: Občanské sdružení Paměť Českého ráje a Podještědí*, 2012, roč. 19, č. 4, s. 281.

⁵⁰ Karel Pešek, RNDr. (1895–1970). Univerzální záložník, významná postava československé meziválečné kopané. První hráč systematicky využívaný reklamou. Roku 1903 se z Olomouce přesouvá s rodinou na pomezí Vinohrad a Žižkova, kde se v prolukách ve vznikající zástavbě účastnil nekonečných zápasů s hadrovým míčem. Roku 1913 přestupuje do AC Sparty, za niž hrál do roku 1933. Patřil k tzv. „obojživelníkům“ – reprezentoval nejen ve fotbale, ale i v ledním hokeji.

⁵¹ Káďa PEŠEK – W. HLAVA, *Dnes hraje Káďa*, s. 40–42.

Naopak pro německé kluby, které v daném prostoru podobně bohatý rezervoár nadějných hráčů neměly, představovalo doplňování kádru záležitost podstatně složitější. Najaté borce z Vídně nebo Budapešti si mohl dovolit pouze DFC Prag.⁵² Tyto námezdní síly zas na rozdíl od mladíků z českých periferií znaly z předchozích působišť způsoby profesionální přípravy a etiky. Menší lokální mužstva problém řešila prostřednictvím hostování. I když střídavé starty napříč národními svazy ČSF, ÖFV, DFB nebyly povoleny, vedlo slabé postavení uvedených ústředních institucí, značná anonymita prostředí, příležitost výdělků a nižší plošná mobilita mezi městem a předměstím ke skutečnosti, že podobných případů existovala celá řada.⁵³

Nejlepší hráči předměstských klubů se podobně jako Košek s Peškem brzy nacházeli v hledáčku SK Slavie nebo AC Sparty, kam za slíbené benefity⁵⁴ přestupovali a kde se, v lepším případě pod vedením instruktorů z Británie zosobněných v postavě legendárního Johna Williama Maddena,⁵⁵ důkladně připravovali na každé utkání, aby mohli v pravidelných intervalech bavit standardizovaným výkonem zákazníky-diváky.⁵⁶ Síla peněz se stala díky neexistujícím přestupným řádům samostatným regulátorem přestupů, což vedlo k množství rozepří. Ke změně situace spojené s vydáním přesných karetních regulativů dochází až bezprostředně před mobilizací – v únoru 1914. I proto lze konstatovat, že prostředí pražské kopané mělo před první válkou specifický ráz.

Konečnou epochu kariéry prvních profesionálních hráčů pak představoval ústup ze slávy. Mohl mít nejen pozvolný, ale i náhlý průběh. Hráči na sklonku kariéry putovali v lepším případě z velkých klubů do menších, většinou zpět na pražské předměstí nebo do středních Čech. Někdy však aktivní dráhu přerušilo vážné zranění, které znemožňovalo další uplatnění postiženého. I proto se s narůstajícím počtem profesionálů rodí první systém sociálního úrazového pojištění – nejprve při ÖVF a později i ČSF. Fondu, který financovaly zpočátku zápasy *svazového mužstva* a později daň z prodané vstupenky, využil především útočník AC Sparty Karel Šubrt,⁵⁷ který musel po nešťastném pádu podstoupit roku 1913 amputaci ruky.⁵⁸ Ukázalo se však, že získané prostředky stále nejsou dostatečné.⁵⁹ Na počátku první světové války se zří-

zená nadání začala pokoušet o podporu svých registrovaných členů na bitevních polích.⁶⁰

Hybatelem profesionální přeměny se stala především sílící poptávka veřejnosti po dynamické podívané. Nejdříve však diváci neznali zákonitosti hry a kopanou stavěli naroveň vystoupení pouličních komediantů. I proto se většinou u hřiště nezdržovali po dobu celého zápasu – hovoříme o „*publiku kočovném*“.⁶¹ Návyky prvních zájemců zhruba do roku 1900 reflektují informace z novin. Údaje o počtech přihlížejících uváděné různými listy se diametrálně lišily. Utkání mezi SK Slavií a AC Spartou 29. března 1896 sledovalo podle *Národních listů* 121 diváků.⁶² I když měla mládež do 21 let vstup zdarma, hovoří o několik měsíců mladší list o čtyřtisícovém davu na utkání mezi AC Spartou a AC Prahou.⁶³ Evidentně se v daném případě setkáváme s koncepčním rozdílem mezi sčítáním platících a všech kolemjdoucích.

Utkání SK Slavie s Berlínem a Oxfordem roku 1899 už měla povahu významné společenské události. Na přelomu století navštěvovaly hřiště u letenské vodárny i významné postavy pražského veřejného života – arcibiskup hrabě Vojtěch Schönborn, zemský místodržitel hrabě Karel Coudenhove, maršálek zemského sněmu kníže Ferdinand Lobkowitz, primátor Jan Podlipný nebo šlechtici Karel Schwarzenberg, Emerich Thurn-Taxis a Josef Šebestián Daubek.⁶⁴ S nimi přihlíželo zápasu s anglickými studenty 4 000 platících a několik set neplatících diváků.⁶⁵ I díky přítomnosti honorace vystupovalo početné publikum slušně a nehlučně. Lidé využívali před vytvořením vlastní kultury loajálních příznivců vzory převzaté z míst performancí, která znali, např. z hlediště divadla nebo dalších sportovních disciplín – šermu, cyklistiky atd.

Už mezi roky 1905–1910 však probíhá na základě sociálního, národního a lokálního zařazení publika silné utváření klubových loajalit, které vrcholí v letech 1910–1914. Modelovala se dodnes žijící kultura pospolitosti hráčů a příznivců. Lidé dokonce přicházejí v hojném počtu přivítat úspěšné mužstvo Čech na nádraží Františka Josefa I. po návratu z neoficiálního Mistrovství Evropy v Roubaix roku 1911 pořádaného Union International de Association de Football Amateurs (UIAFA). Festivita měla politický podtext. Veřejností dodnes reflektovaná velkolepá přijetí úspěšných sportovců začala právě zde.⁶⁶

⁵² Jiří MACKŮ, *Pražská Letná*, s. 51.

⁵³ K. PETRŮ, *Dějiny československé kopané*, s. 244; Ferdinand SCHEINOST, *Slavné postavy naší kopané*, Praha 1940, s. 58; S. ZWICKER, *100 Jahre Spitzensport in der Böhmisches Provinz*, s. 324.

⁵⁴ Hráči za své výkony nedostávali pouze peníze. Menší kluby poskytovaly např. zimmík, uhlí nebo volné stravování v restauracích nedaleko hrací plochy, kde se hráči převlékali. Mocnější identifikovaná uskupení pak mohla nabídnout místo v bankovních, železničních i poštovních úřadech (SK Slavia).

⁵⁵ John William Madden (1865–1948). Skotský reprezentant a hráč Celticu Glasgow FC přichází po ukončení aktivní kariéry na Letnou, kde se roku 1905 ujal přípravy mužstva SK Slavie. Společensky zde velmi povýšil – z nýtaře v docích se stal významnou postavou pražského veřejného života, zakladatelem profesionální přípravy hráčů na území Čech a prvním „sportovním felčarem“, kterého díky speciálním masážím zvaným „embrokace“ navštěvovali i artisté nebo baletky.

⁵⁶ ATVS, f. Fotbal, kluby, Praha, SK Slavia, Maddenův training fotbalu, karton 16, inv. č. 1683; tamtéž, SK Slavia, O’Neil, John „The Rooter“ Madden, 2006 (článek), karton 16, inv. č. 1690.

⁵⁷ Karel Šubrt (1891–?). Hráč SK Viktorie Žižkov a AC Sparty, mistr ČSF roku 1912 a vítěz Poháru dobročinnosti roku 1909, roku 1908 nastoupil k reprezentačnímu utkání za výběr Čech.

⁵⁸ F. SCHEINOST, *Slavné postavy naší kopané*, s. 51.

⁵⁹ Miloslav JENŠÍK – Jiří MACKŮ, *Kronika českého fotbalu I*, Praha 1997, s. 184.

⁶⁰ K. PETRŮ, *Dějiny československé kopané*, s. 398, 402.

⁶¹ Vlasta BURIAN, *Klub fotbalových panen: mecenáš z Chicaga*, Praha 1991, s. 13.

⁶² *Z našeho světa sportovního*, Národní listy, 31. 3. 1896, s. 4.

⁶³ *Kopaná. A.C. Sparta v. A.C. Praha*, Národní politika, 27. 11. 1896, s. 7.

⁶⁴ *Sportovní věstník. Oxford – Slavia 3:0*, Národní listy, 29. 3. 1899, s. 3; *Athletika a sportovní hry. Zápas fotbalový sportovního klubu Slavia proti sportovnímu klubu Minerva (Berlín) dne 11. května 1899*, Národní listy, 11. 5. 1899, s. 15.

⁶⁵ *Oxford proti Slavii*, Národní politika, 29. 3. 1899, s. 4.

Silící zájem o kopanou dokládá nejen množství novinových sloupků v listech napříč společenským spektrem, ale zejména stále nabitější hlediště, z nichž se pražská honorace postupně vytratila. Střetnutí SK Slavie s AC Spartou zhlédla na Letenské pláni 2. června 1912 s přispěním souběžně konaného Vsesokolského sletu první pěticiferná návštěva – 12 000 diváků.⁶⁷ Se zvyšující se výkonností AC Sparty pak dorazila na další měření sil nesmiřitelných rivalů 5. října 1913 nejvyšší předválečná návštěva – 14 000 diváků.⁶⁸

S rostoucí popularitou kopané vyjadřovanou vysokými návštěvami na utkáních si zhruba po roce 1900 začali podnikatelé uvědomovat poptávku veřejnosti i propagační potenciál hry. Najednou zde vznikl zcela nový prostor k reklamním aktivitám vedoucím navíc ke zlepšení příjmů z prodeje dalších artiklů. Střetnutí domlouvali pro mecenáše specializovaní zprostředkovatelé za zdmi vídeňských a pražských kaváren. Koexistence uvedených skupin pak vedla k uvolnění kanálů proudění peněz do hnutí i v rámci něj.

Fotbalový impresário pocházel zpravidla z židovského prostředí. Ke své práci využíval jazykovou výbavu i kontakty, které nemusel budovat na *zelené louce*.⁶⁹ Nutno podotknout, že právě rychlost zaplnění bílého místa v portfoliu dostupné zábavy se stala klíčovou. Moderní pojetí sportu navíc umožňovalo skupině prosadit se v nové sféře díky internacionálnímu a diplomatickému potenciálu hry. Tělovýchova vedená Sokolem a Turnvereinem naopak směřovala především nacionálním směrem, zde se proto mohli Židé prosazovat problematičtěji.⁷⁰ Za všechny cestující s kopanou nutno zmínit především autora dodnes úspěšného modelu evropských soutěží Hugo Meisla.⁷¹

Ekonomizace se však projevovala i ve zlepšování hracích ploch včetně zázemí pro publikum a změnou zažitých míst provozu kopané. Nejdříve se nadšenci-amatéri, ve většině případů z řad studentů, skrývali zrakům svých profesorů za vodou na Císařské louce, na Střeleckém ostrově nebo v Královské oboře. Kopaná nebyla pro surovost a neslučitelnost s dobrými mravy povolena školními úřady. S rostoucí státní poptávkou po fyzicky zdatných brancích díky modernizaci armád a růstu mezinárodního napětí od konce první dekády 20. století i potřebou nabídnout placený produkt zákazníkovi-divákovi v rovině podnikatelské se však centrum hnutí pomalu přesouvá na místa více exponovaná. Fotbalisté našli už po roce 1896, kdy níže položená hřiště zatopila květnová povodeň, ideální prostor na rozlehlé a dostupné Letenské pláni, kde se navíc už předtím nacházelo hřiště *Spolku pro*

pěstování her české mládeže s možností zapůjčení kopacího míče. Právě zde se většina pozdějších protagonistů hry setkala s fotbalem poprvé.⁷²

Spolkové plácky se po velkých přesunech na přelomu století měnily s probíhající *ekonomizací* v upravovaná hřiště, posvátná místa vyjadřující nacionální, sociální nebo lokální svěbytnost skupin loajálních přívrženců zformovaných kolem svých mužstev.⁷³ Tyto prostory si kluby v rámci uvedených procesů nejprve pronajímaly a separovaly od veřejných prostranství pomocí dřevěných bariér, aby nedocházelo ke vstupu neplatících diváků. S nárůstem počtu publika se vedle zábran kolem vlastních hracích ploch budovaly hliněné násypy a dřevěná hlediště, aby mohl zápas sledovat co největší počet lidí. Nejstarší stavbu podobného druhu na území Čech dle návrhu Karla Ankrta uvedla u letenských sadů do provozu SK Slavia 15. září 1901 utkáním proti Alemánii Pforzheim FK.⁷⁴

Nejenže investice do budování zázemí představovala prozřetelný podnikatelský krok, navíc posilovala věrnost publika pravidelně navštěvujícího utkání. Součástí areálů se však stávaly i reprezentativní prostory, kam zástupci klubů zvali významné postavy veřejného života a po etablování mecenášů a impresáriů ve světě kopané i další potencionální partnery, kteří se mohli na hospodářském rozvoji v budoucnosti podílet. Lze konstatovat, že se předchůdci meziválečných stadionů stali nedílnou součástí profesionalizace hnutí.

S přechodem z plácky na hřiště se proměnila i samotná hra. Fotbalisté vychovaní používáním hadráku poháněným bez bot na škváře nebo hlině se s modernizací kopané učili anglickému systému. Individualismus hráčů, daný snahou udržet v pouliční vřavě co nejdéle míč a vyniknout, se v konfrontaci s letmo přijíždějícími britskými mužstvy musel k dosažení konkurenceschopnosti modifikovat v pojetí kombinační. Hráči se však na základě získaných zkušeností potřebovali zdokonalovat i v dalších rovinách spojených především s použitím skutečného koženého míče – hlavně střelbě levou i pravou nohou nebo hlavičkování. Syntéza pouličního zápolení praktikovaného na pražských a vídeňských předměstích se zkušenostmi importovanými na Letenskou pláň dala vzniknout domácímu stylu, který zabezpečil prvenství na Mistrovství Evropy UIAFA roku 1911. K distinktivním rysům autentického pojetí patřila především vhodně načasovaná kolmá přihrávka za defenzivní valy soupeře známá pod názvem *česká ulička*.⁷⁵

⁶⁶ ATVS, f. Fotbal, Sportovní tisk, novinové články, *Vítězné mužstvo, které dobylo ve Francii Mistrovství Evropy*, Sport a hry, roč. 10, 1911, karton 22, inv. č. 1967.

⁶⁷ M. JENŠÍK – J. MACKŮ, *Kronika českého fotbalu*, s. 178.

⁶⁸ *Sportovní věstník. Slavný den české kopané*, Národní listy, 6. 10. 1913, s. 3; *Sport. A.C. Sparta – S.K. Slavia 2–0 (1–0)*, Národní politika, 6. 10. 1913, s. 6–7.

⁶⁹ A. HAFER – W. HAFER, *Hugo Meisl aneb Vynález moderního fotbalu*, s. 22.

⁷⁰ S. ZWICKER, *100 Jahre Spitzensport in der Böhmischen Provinz*, s. 326.

⁷¹ Hugo Meisl (1881–1937). Rodák z Malešova u Kutné Hory. S kopanou začal během středoškolských studií ve Vídni. Z řadového hráče a později rozhodčího se postupně vypracoval v nejvýznamnější postavu záklusí hry přesahující hranice rakousko-uherské monarchie. Roku 1908 se spolupodílel na vyloučení ČSF z FIFA. Mezi světovými válkami se stal zakladatelem Středoevropského poháru.

⁷² J. MACKŮ, *Pražská Letná*, Praha 2015, s. 18.

⁷³ Stefan ZWICKER, *Zdravá rivalita? Německý fotbal v českých zemích*, Dějiny a současnost, 2014, roč. 36, č. 5, s. 10.

⁷⁴ *Sportovní věstník. Atletika a sportovní hry*, Národní listy, 16. 9. 1901, s. 3.

⁷⁵ Srovnání pláten malířů Františka Xavera Naskeho, Miloše Jiránka nebo Jana Preislera přibližujících prostředí kopané z let 1902 až 1907 s dochovaným videozáznamem utkání SK Slavia proti Eastbourne FC z roku 1911 dokumentuje uvedenou náhlou změnu v pojetí hry (Tomáš WINTER, *Fotbal na malířském plátně: v počátcích moderního umění*, Dějiny a současnost, 2014, roč. 36, č. 5, s. 21–24; Petr WOLF, *Sport je umění: sportovní tematika v českém výtvarném umění 20. a 21. století*, Praha 2015, s. 74–77. Srovn. Národní filmový archiv. Fotbalový zápas Eastbourne F. C. versus Slavia. [online]. 1911 [cit. 2016-05-28]. Dostupné z: <http://film.nfa.cz/portal/avrecord/0060315>).

Na závěr nutno zrekapitulovat, že se hnacím motorem rychlého rozvoje kopané v letech 1900–1910 stala aplikace ekonomických vztahů. Nešlo sice o úkaz nikterak plošný, v několika klubech však k završení modernizace došlo – v DFC Prag, SK Slavii, AC Spartě i SK Viktorii Žižkov – ve většině případů pak proběhla pouze zčásti a někde vůbec. Lze však všeobecně konstatovat, že pragmatické konání participantů hnutí postupně narůstá na úkor věrnosti k mateřskému uskupení.

I díky značné neuspořádanosti poměrů ve světě pražské kopané před rokem 1914 představují rodící se hospodářské vazby prakticky samostatný pevný bod k rekonstrukci zákonitostí hnutí v dané době. Náhled do problematiky komplikuje značná anonymita prostředí, utajování společensky negativně nahlíženého profesionalismu až do roku 1925 i nerovnoměrnost pramenné základny kvůli přerušení vývoje německých pražských klubů.